

Kdo pečuje o rodinu v dobách pandemie? Dopady protipandemických opatření na české domácnosti

7. dubna 2020, Praha | Se zavřením školek a škol se mnoho českých domácností dostává do bezprecedentní situace. Děti se učí doma, rodiče často také pracují z domova. Sociální izolace domácností tak přitahuje pozornost k péči, která jinak zůstává neviditelná. Stává se z ní klíčová ekonomická a společenská oblast. Protože péče je vykonávána převážně ženami – například o děti pečují v českých domácnostech ženy v 87 % případů –, dopadá současně situace především na ně. Nejhůře postiženou skupinou jsou pak matky samoživitelky. Dopady současných vládních opatření také tvrdě dopadají na další intimní oblasti života – extrémně složitá je situace partnerů a partnerek v násilných vztazích. V neposlední řadě zasáhla pandemie i do tak intimní oblasti, jako jsou porody.

„Běžně neviditelná péče je v současné situaci klíčová jak ve formálních oblastech, jako je péče ve zdravotnictví nebo sociálních službách, tak ta, kterou označujeme za neformální – se zavřením škol a přechodem na domácí vzdělávání vzrůstají nároky na péči o děti, zvyšuje se také potřeba péče o starší členy rodiny, kteří nemají vycházet, a je možné, že se do budoucna zvýší i potřeba péče o nemocné v rámci širší rodiny,“ vysvětluje Radka Dudová z oddělení Gender a sociologie Sociologického ústavu AV ČR. „Tato situace může vést k reformulaci genderové dělby práce a samotných genderových vztahů – například větším zapojením mužů,“ dodává.

Lze ale spíše očekávat, že břímě péče zůstane do velké míry na ženách – podle dostupných dat jsou to v 68 % rodin ženy, kdo pomáhá dětem s přípravou do školy, v 92 % případů ženy perou, v 76 % uklízí a v 79 % vaří. O senior(k)y pečují z 80 % ženy a v případě stálé péče opouští zaměstnání ten, kdo má nižší příjem – většinou se tedy výdělků vzdá opět žena. Zároveň ženy převažují i ve formálním sektoru péče – tvoří 85 % zdravotnického personálu, třetina z těchto žen má děti mladší 12 let a 19 % těchto žen jsou matky samoživitelky (tedy 5% všech zdravotníků, EU-SILC 2018).

„V současné době se některé ženy ocitají v situaci, kdy pracují z domova a zároveň pečují o dítě nebo děti, které nemohou navštěvovat školku, školu ani kroužky. I pokud si partneři péči o domácnost a děti mezi sebou rozdělí, pořád je jí více než při běžném fungování – a protože běžně jsou více zatížené ženy, lze předpokládat, že tato situace dopadá zejména na ně,“ říká Hana Hašková z oddělení Gender a sociologie. Nejobtížnější je situace pro sólo rodiče, ale dopadá na všechny rodiny. Nutnost zvýšené péče o domácnost se projeví i u bezdětných párů.

Jak moc se na rodinné situaci projeví konkrétně třeba zavření škol, závisí také na věku dětí – starší děti jsou v přípravě úkolů a online vyučování více samostatné, ale děti na prvním stupni ZŠ potřebují pomoc rodičů s domácí výukou. Stejně tak ale záleží na situaci starých rodičů či jiných příbuzných seniorů, kteří mohou sami potřebovat péči nebo naopak nemohou figurovat jako „hlídací babičky a dědečci“ vzhledem k rizikům spojeným s nákazou. To vytváří na domácnosti další tlak, který se opět více projevuje v oblastech tradičně zastávaných ženami.

Psychicky a sociálně (nejen ekonomicky) je náročná situace lidí v jednočlenných domácnostech, obzvláště pokud je takto izolován senior či seniorka nebo osoba se zdravotním postižením. „*Technologiemi zprostředkovaná komunikace bývá často řešením, ale vyžaduje jistou míru mediální gramotnosti, kterou ne vždy tyto osoby mají. Technologie ale příliš nevyřeší situaci osamělých osob bez rodiny (příbuzných) či alternativních sociálních sítí (tzv. rodin volby tvořených blízkými přáteli), což mohou být např. LGBT+ lidé, obzvláště senioři či seniorky, rozvedení nebo třeba lidé po výkonu trestu či ti, co vyrostli v institucionální péči. Obzvláště tíživá je pak situace pro osoby bez domova,*“ říká Zdeněk Sloboda, který se vedle témat rodiny a sexuality také zabývá oblastí mediální gramotnosti.

Krise prohlubuje nerovnosti mezi domácnostmi

Celoplošné uzavření škol již nyní odhaluje – a zároveň prohlubuje – existující nerovnosti mezi českými domácnostmi. „*Zásadní jsou zde otázky, jako třeba zda má rodina přístup na internet, zda může mít dítě vlastní počítač na práci do školy? Mají rodiče čas a možnost s dětmi dělat úkoly? Samozřejmě že v sociálně ohrožených rodinách často není dostupná technika a někdy ani kapacita rodičů a to vše se následně projeví po návratu dětí do škol, který bude pro děti z těchto rodin mnohem náročnější,*“ popisuje Radka Dudová. **Dlouhodobým dopadem současných opatření tedy pravděpodobně bude reprodukce nerovností ve vzdělávání.** Nejzranitelnější skupinou jsou opět samoživitelky – například 6 % domácností sólo matek nemá doma počítač (oproti 1 % domácností s oběma rodiči).

Situaci rodin ovlivňují i další faktory jako počet dětí, věkové rozdíly mezi nimi (tedy jak odlišné učivo musí doma zpracovat, případně přístup ke kolika počítačům pro online výuku je pro ně potřeba zajistit), finanční situace rodiny.

Ošetrovné a ekonomické dopady krize na situaci domácností

Ošetrovné, které nově mohou čerpat i OSVČ, představuje 60 % příjmu – v rodinách, kde ošetrovné bude muset nahradit jeden příjem, tedy může docházet k problémům se splácením hypoték a dalším finančním nesnázím. Ekonomické dopady obecně více pociťují malí živnostníci – například proto, že mají omezený přístup k dávkám nemocenského pojištění.

Více k ošetrovnému, ekonomickým dopadům aktuálních opatření najdete v [předchozí tiskové zprávě](#).

Matky samoživitelky jako nejzranitelnější skupina

Domácnosti sólo rodičů představují zvláště ohroženou skupinu i v běžném provozu a nouzový stav na ně dopadá obzvláště tíživě. Pokud musí jeden dospělý ekonomicky zajistit rodinu a pečovat o děti, může se nyní dostat do neřešitelné situace, kdy děti nemá kdo hlídat, a rodina tak přijde

o jediný příjem, který pouze částečně nahradí ošetřovné. Podle dostupných dat jsou sólo matky statisticky významně častěji zaměstnané tzv. prekérní formou práce (smlouva na dobu určitou, DPP, DPČ) – celkem 16,1 % z nich oproti 11,5 % u domácností s oběma rodiči.

Mezi častá zaměstnání matek samoživitelek (ve srovnání s matkami z rodin s oběma rodiči) patří pomocné pracovnice (12,6 %), pracovnice v obchodu a službách (9,2 %), pracovnice v oblasti osobních služeb (6,5 %, EU-SILC 2018). U všech těchto oblastí nyní významně roste riziko ztráty zaměstnání. Sólo matky se naopak méně často vyskytují na pozicích řídicích pracovníků, zákonodárkyň, specialistek, tedy v kvalifikovaných profesích, kde je mnohem jednodušší pracovat z domova (51 % z nich, oproti 63,7 % matek z rodin s oběma rodiči).

Složitá je také situace pro sólo matky, které pracují ve zdravotnictví (celkem 7,2 % z nich) a které nyní nemohou zůstat doma s dětmi.

A k nestabilní a zranitelné pozici v neposlední řadě přispívá také ekonomická situace sólo rodičů – **polovina zaměstnaných sólo matek má hrubé měsíční příjmy z hlavního zaměstnání nižší než 21 580 Kč; vzhledem k nižším příjmům mají domácnosti sólo matek menší finanční rezervy: podle dat EU-SILC z roku 2018 si polovina domácností sólo matek se závislými dětmi nemůže dovolit zaplatit neočekávaný výdaj v hodnotě 10 700 Kč.** Statisticky méně často zároveň mají někoho, na koho se lze obrátit s žádostí o materiální pomoc (12,8 % oproti 5,6 % domácností se dvěma rodiči). Častěji bydlí v nájmu a náklady na bydlení pro ně představují výraznou zátěž, takže opatření, která mají za cíl odlehčit lidem při splácení hypoték, jim tedy situaci neulehčí.

„V roce 2019 bylo podle dat Českého statistického úřadu 31 % domácností sólo rodičů ohroženo chudobou. Je tedy nutné myslet na to, že právě tyto domácnosti se nyní ocitají ve zdaleka nejsložitější situaci. Mezi sólo rodiči převládají ženy, je jich přes 90 %. A ty nemají v současné situaci v podstatě žádnou volbu, nenabízí se jim žádné řešení kromě ošetřovného, které znamená – mnohdy likvidační – snížení příjmů minimálně o 40 %. A k tomu připočteme třeba ještě stále nevyřešený problém vymáhání výživného,“ shrnuje Alena Křížková, vedoucí oddělení Gender a sociologie.

Zásahy do tělesných a intimních práv – je otec u porodu ohrožením?

„Není bez zajímavosti, že ač není žádný rozdíl mezi muži a ženami z hlediska rizika nákazy, v současnosti převažuje počet pozitivně testovaných mužů nad ženami. Je to pravděpodobně dáno tím, že ženy jsou méně mobilní, více zůstávají doma, méně cestují a méně jsou tak vystavené kontaktu s jinými lidmi. To se ale může snadno změnit, protože v dalších fázích pandemie budou většímu riziku vystaveni ti, co se starají o nemocné, ať již v rámci rodiny nebo v rámci pečujících profesí. A to jsou častěji ženy,“ říká Radka Dudová.

Na všechny doléhá ztížená dostupnost běžné zdravotní péče, kdy jsou odkládány neurgentní problémy a zákroky, u žen specificky to vede ke ztíženému přístupu například k antikoncepci či k časné interrupci v případě nechtěného těhotenství. V rámci předporodní a poporodní péče

dochází k omezování pravidelných prohlídek, v porodnicích jsou ženy častěji a déle nechávány o samotě a jsou dříve propouštěny domů. Dřívější odchod do domácí péče ale může znamenat komplikaci pro méně majetné rodiny, protože následná domácí péče již není hrazena ze zdravotního pojištění. Řešením by mohla být alokace rozpočtu na služby dul a porodních asistentek v domácnostech po porodu.

Významný zásah do svobodného rozhodování žen o svém těle představuje zákaz přítomnosti otců nebo jiných doprovázejících osob u porodu. *„Společně se zákazem přítomnosti doprovázející osoby u porodu vedou všechny tyto okolnosti k většímu výskytu porodnického násilí. Tímto termínem označujeme situace, kdy ženy musí podstoupit bolestivé, nedůstojné a někdy i zdraví ohrožující zákroky proti své vůli s argumentem, že jde jen o malé omezení pohodlí. Problém porodnického násilí má dlouhodobé strukturální příčiny v tom, jak je na ženské tělo v rámci medicíny nahlíženo – je chápáno jako odchylka od normy, výzkumy ukazují, že ženské zdravotní problémy a tělesná zkušenost jsou marginalizovány a přehlíženy, typickým příkladem je endometrióza,“* říká Radka Dudová.

O tom, jak důležitá je pro mnoho rodiček podpora doprovázející osoby, svědčí i skutečnosti, že petici Pusťte tatínky k porodu, vyzývající vládu ke zrušení opatření, podepsalo za tři dny 40 000 osob. V přijatém opatření je argumentováno primárně bezpečím lékařů. Takové vysvětlení se ale jeví jako nesmyslné v momentě, kdy je možné rodičky a děti navštěvovat následně v rámci poporodní péče. Díky návrhu poslankyně za Piráty Olgy Richterové mohou být otcové u porodu handicapovaných rodiček či cizinek, které potřebují tlumočení (protože profesionální překladatelé nyní do nemocnic nemohou) a také v případech, kde hrozí porození mrtvého plodu.

„Obecně je ale v české porodnické péči porod chápán jako život ohrožující situace pro matku i dítě a v rámci této rétoriky je podporován téměř výhradně porod v nemocnici s lékařskou péčí. Současné opatření je s touto rétorikou v podstatě v rozporu. Dalším negativním dopadem je pak absence další pečující osoby v momentě, kdy dochází k oddělování matek nakažených COVID-19 po porodu od novorozenců – v těchto případech by otec mohl nahradit matku v pozici hlavní pečující osoby,“ dodává Lenka Formánková z oddělení Gender a sociologie.

„Je také potřeba upozornit na to, že kvůli důrazu na medicínské a ekonomické rozměry krize se do pozadí odsouvají další oblasti tělesných, intimních a rodinných práv,“ popisuje Zdeněk Sloboda, který se v rámci oddělení Gender a sociologie věnuje mimo jiné situaci LGBT rodin. *„Například se nyní zcela přehlíží novela, která by umožnila manželství pro všechny a vyřešila by nejistou situaci stovek dětí žijících v domácnostech s páry stejného pohlaví, neřeší se problematičnost povinné sterilizace translidí, za kterou je Česko přes pět let káráno Radou Evropy, nebo se vytratila diskuse o zpřístupnění umělého oplodnění single ženám,“* dodává Sloboda.

Velmi ohrožené jsou nyní také osoby, které žijí v násilném partnerském vztahu. **Z dostupných studií víme, že v dobách krize, nejistoty a prudkého snížení životní úrovně domácnosti dochází k nárůstu násilí v partnerských vztazích.** Existuje také souvislost mezi mírou násilí a ekonomickou (ne)závislostí žen. Pokud se žena žijící v násilném partnerském vztahu ocitne závislá na příjmu partnera, může to její situaci výrazně zhoršit. A četnost a míra násilí se zvyšuje také tam,

kde spolu partneři tráví více času. Sociální izolace v domácnosti se tedy bohužel může pro oběti domácího násilí (včetně dětí) stát doslova vězením, ze kterého není úniku.

Kontakt

Mgr. Marie Heřmanová, Ph.D., tel.: 603 206 655, e-mail: marie.hermanova@soc.cas.cz.

